

क्षेत्रधर्माचा भवा अवतार  
छत्रपति श्री शिवाजी महाराज यांचे  
परमपूज्य जनक

# राजे शहाजी भोसले यांचा पोंवाडा.



014337



सर्व हक्क भा. स्व. सं. सं. ने राखून ठेविले आहेत.

## प्रकाशकाचे दोन शब्द

येथील श्रीशिवाजीमंदिराचे जागेंत पुणें-भारतस्वयंसेवक-मंडळामार्फत दरसाल होत असलेल्या श्रीशिवजयन्त्युत्सवांत पॉवाड्यांचा कार्यक्रम ठरविलेला असतो. पॉवाड्यासारख्या मर्दानी काव्यांस उत्तेजन देणें व ज्या चालीवर हे पॉवाडे म्हटले जातात त्या चालीचें पुनरुज्जीवन करणें हा ह्या कार्यक्रमाचा मुख्य उद्देश आहे. सहृदय वाङ्मय ह्या दृष्टीनें जुने अगर नवीन-सुद्धां पॉवाडे कितीतरी सुंदर व सरस ठरतील. त्यांतील कल्पनासौष्टव, व काव्यसौंदर्य पाहून आणि कर्णमधुर व स्फूर्तिदायक अशा सुंदर चाली ऐकून आनंद व समाधान न होणारा मनुष्य विरळा. उत्तेजनाचे अभावीं हे पॉवाडे ऐकावयासहि मिळत नाहीसे झाले आहेत. लोकजागृतीचें उत्तम साधन, सरस वाङ्मय, उठावदार व परिणामकारक चाली वगैरे फायदे लक्ष्यांत घेऊन मंडळानें सुरू केलेला हा उपक्रम सर्वथा स्तुत्य, अनुकरणीय व अवश्य आहे असेंच कोणासहि वाटेल. विशिष्ट विषयावर नवीन पॉवाडे करणारास वक्षिसें देऊन उत्तेजन दिलें जातें. यंदां इ. सं. वि. का. राजवाडे ह्यांनीं नुकत्याच प्रसिद्ध केलेल्या राधामाधवविलासचंपूमधील शहाजीराजे भोसले ह्यांचें चरित्रावर पॉवाडे मागितले होते. पसंत केलेल्या पॉवाड्यांपैकीं दोन ह्या पुस्तकांत छापले आहेत. ते पॉवाडे कसे म्हणावें हें निदान साधारण तर माणसास तरी कळावें म्हणून पॉवाड्यांचें नोटेशन (स्वरज्ञान-चिन्हपद्धति) परिशिष्टरूपानें दिलें आहे. पॉवाड्यांचा सार्वत्रिक प्रसार व्हावा ह्याकरतां गायनशास्त्रांत सर्वत्र प्रचलित असलेली ही पद्धत अनुसरली आहे. पॉवाड्यांस उत्तेजन देण्याचा हा उद्योग अद्याप नात्यावस्थेंतच आहे. तथापि हा उद्देश व ही दिशा लोकांस पसंत पडल्यास त्यांच्याच मदतीनें व सहानुभूतीनें ठिकठिकाणीं ह्या मर्दानी काव्याचा प्रसार होण्यास अवघी लागणार नाही, अशी उमेद वाटतें कळावें. हे विनंती.

चैत्र वा। १३ शके १८४६ }  
पुणें भा. स्व. से. मंडळ. }

गो. स. पळमुले.  
चिटणीस भा. स्व. संबंळ पुणें

## शहाजीराजे यांच्या पौवाड्याचें नोटेशन

या पौवाड्यांत एकंदर सहा चाली आल्या आहेत. त्या चालींना नंबर दिले असून, ती चाल त्याच नंबरच्या नोटेशनवरून कळून येईल.

पौवाड्यास नेहमीं केरवा ताल लागतो. त्याप्रमाणें यालाही तोच ताल आहे. बहुतकरून हा ताल सर्वास माहीत असतो, माहीत नसला तरी ऐकल्याबरोबर त्याचें वजन सहज ध्यानांत येतें. एवढ्यासाठी फक्त त्याची सम ज्या अक्षरावर येते त्यावर एकाचा आंकडा दिला आहे. त्याहून सूक्ष्म व ज्यास्त खुलासा करण्याची विशेष जरूर नाही असें वाटल्यावरून इतर गोष्टींचा खुलासा केला नाही.

भा. स्व. से. मं. चिटणीस श्री. पळसुले यांनी पौवाड्याचें नोटेशन असावें अशी इच्छा प्रदर्शित केली, म्हणून प्रत्येक चालीची नुसती सा रे ग म आणि तालाचें मुख्य वजन इतकेंच येथें दिलें आहे. गाण्यांतील चिजेप्रमाणें पौवाडा म्हणणें हें फारसें कठीण नाही. यासाठी कोणतें अक्षर किती जलद किंवा सावकाश म्हटलें जावें याचें संबधानें सा रे ग म खाली दिल्या जाणाऱ्या पाव, अर्धी, पाऊण, एक इत्यादि मात्रेच्या खुणा दिल्या नाहीत. पौवाड्यांमधें असणारा वीररस किंवा करुणरस वठीविणें हें म्हणणारावर अवलंबून राहिल. आणि पौवाड्यांत असलेला वीररस किंवा करुणरस श्रोत्यांचे मनावर ठसवून देणें ही गोष्ट मुख्य असलेमुळें बारीक-सारीक सा रे ग म फारशी न देतां आमची पौवाडा म्हणण्याची धाटणी कशी आहे हें साधारणपणें लक्षांत येण्यासाठी जरूर वाटली तेवढी सा रे ग म व तालाची फोड केली आहे.

तसेंच कोमल तीव्र स्वरांची फारशी भानगड नसून फक्त शुद्ध व कोमल स्वर येतात. त्याकरितां ज्या स्वराखाली पायभोडी खूण केली असेल तो स्वर कोमल समजावा, बाकी सर्व शुद्ध स्वर समजावे. तार सप्तकांतील स्वरावर बारीक टिंब दिलें आहे. मंद्र सप्तकाच्या स्वरास खाली टिंब दिलें आहे. ज्या स्वराला कोठेंच टिंब नाही तो मध्य सप्तकांतील समजावा.

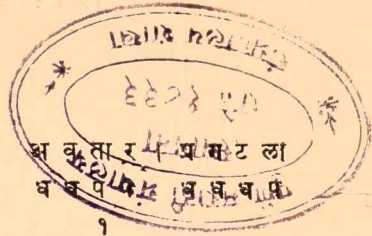
१

ध न्य	ध न्य	श हा जी	न र	वी र ।
सां सां	सां सां	सां सां सां	सां रे	सां सां

१

१

( ३ )



प्र ता पी धी र । क्षा त्र श ब्र ता र प्र म ट ला  
सा सा सा नी नी नी नी ध व प ध व ध व ध व  
१ १

ऽ ऽ शौ र्य र वी ऽ ते जा ल । सा ह्य ज्या स  
ध म ध प म ग रे रे सा म म म म  
१ १ १

म हा रु ऽ द्र दि ऽ कु-पाळ । मो डि लें य व न  
म म म ग रे रे सा नी नी रे सा नी सा रे रे  
१ १ १

बं ड जं जा ऽ ल जी ऽ जी जी जी  
रे रे नि सा रे रे नि रे सा सा सा  
१ १ १

२

के ला त मा रं भ फा र मो ठा ऽ मा लो जी रा जा ऽ न  
म म म म म म म ग रे रे रे रे नि सा रे रे  
१ १ १

जी ऽ जी  
नि रे सा

३

ज शा क ळा पू र्ण चं द्रा ऽ स । त सा सिं ह  
नी सा नी सा ध ध नी नी रे रे नी सा नी सा  
१ १ १

वा द तो दि सा दि ऽ स जी ॥  
ध ध ध ध नी नी रे रे सा  
१

( ४ )

बा द श हा नैं भ र वि ला द र वा ऽ ऽ ऽ ऽ र ऽ  
सा सा सा सां सां सां सां सां सां सां वि सां भ नी ध म प  
१ १

( ४ )

श हा ऽ ऽ जी स दि ला अषी का ऽ ऽ ऽ र जी  
म ष प म गू रे नी सा सा रे गू म रे गू रे सा  
१ १

५

नि जा म सां ही रा ज्य बु ड वी न हो भ सां  
सा रे ग ग ग ग रे ग म ग रे

१ १  
अं ग बां ष ला ऽ त्या ऽ न जी  
रे रे सा रे रे ग सा रे रे सा  
१ १

( ६ )

दो न प्र ह र यु द्ध नि करान के ले प ण  
नी नी नी सा सा सा सा सा रे रे ग ग ग रे सा  
१ १

को ण ह टे ना को ऽ णा ला जी  
ग ग ग ग रे रे नी नी रे सा  
गो. गो. देसाई चालक—गोपाळगायन समाज,  
१ १



॥ श्रीगजानन प्रसन्न ॥

# श्री शाहाजी राजे भोसले

( क्षात्र नवावतार )

## यांचा पोंवाडा.

नं. १

दोहा.

राजाहो नृप शाहजी यवन करावे बाद ।  
हेजिव विधिसि बोलिला ऐसा द्विजसंवाद ॥

शाहीर—गंगाधर विश्वनाथ गोखले.

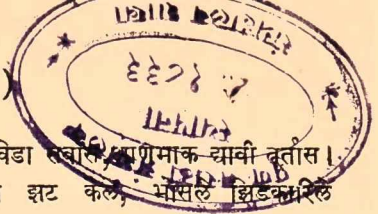
नमन.

मुळारंभीं श्रीगणपती, शारदादेवी सरस्वती ॥

संत सज्जन धर्म मूर्तीं, चरणीं मस्तक नम्र हें ॥ १ ॥

चाल—गणपती गौरि नंदना । तूं सकल कलांचा निधी मती द्यावि  
कवना ॥ १ ॥ मज नाहि काव्य कल्पना, दे स्फूर्ति, शब्द भांडार उघडि  
करि, करुणा ॥ २ ॥ व्याकर्ण वृत्त दर्पणा, स्वर, छंद, यमक पढवावे मला  
अज्ञाना, ॥ ३ ॥ मी अधीर झालो गाना, ठेवुनि सिद्ध साहित्य करितो  
प्रार्थना ॥ ४ ॥ डफ दिमडि झांज झणझणा, झणत्कार होतसे जणुका शार-  
देचा वीणा ॥ ५ ॥ स्वर मधुर ऐकुनी कर्णा, पातले सभाजन गर्दी जाहली  
स्थाना ॥ ६ ॥ मी अनन्य तुजप्रति शरणा, व्हावे प्रसन्न बैसा हृदयीं काव्य  
करि स्फुरणा ॥ ७ ॥ अभिमान नाही मीपणा, तूं गाता गावविता गायक  
विद्यारमणा ॥ ८ ॥ ऐकुनियां करुणा वचना । गणराज उभें पाठीशीं देत  
अभय वचना ॥ ९ ॥ गंधर्व यक्ष अस्माना । ठाकले सर्व त्रैलोक्य उभे जन  
श्रवणा ॥ १० ॥ हे बोल स्फूर्तींचे जाणा, ध्या गांड मानुनि हींच  
विनंती चरणा ॥ ११ ॥

चाल—नं. १, घन्य ~~अन्य~~ शहाजी नरवीर, प्रतापी धीर, क्षात्र अवतार, प्रगटला शौर्य रवि तेजाळ, सखि ज्यास महारुद्र दिक्पाल, मोडले यवन बंड जंजाल ॥ धृ० ॥ मुळ क्षत्रिय शाण्वत कुळी, गोत्र नामावळी, त्यांत अतुर्वळी, भोज राजा जाहिर सर्वाला, वंश पुढें वाढला म्हणती भोसला, आज जनि असा रिवाज पडला ॥ १ ॥ रजपूत शिसोदे वंश, त्यांचा हा अंश, दक्षिण देशास, मुलुखागिरी करित फिरत आला, कैक वर्षांचा काळ लोटला, बखर इतिहासी नाहि दाखला ॥ २ ॥ बाबाजीराव भोसले, गांवचे पाटील, राजे जणु बसले, मानकरी घेऊन सदरेला, उभे लोक सदैव मुजऱ्याला, ठेविले धाकांत रयतेला ॥ ३ ॥ कुलकर्णी हेजिब फडणीस, जमाबंदीस, आणिक पागनीस, नेमिले पागा परगण्याला, बारगिर तसेच दिमतीला, ठेवली शिबंदी पहाऱ्याला ॥ ४ ॥ मालोजी बाबाजीचे पुत्र, होते निष्णात, गांवाक पाटिल-कीत, परंतु शिपाई बाणा धरिला, स्वारि शिकारीत आनंद मानला, रणांगणावरती जीव रमला ॥ ५ ॥ मुलतान बुराण मुर्तूजा, निजामशाही राजा, त्याच्यावर फौजा, आल्या अदिलशाही घाला पडला, लग्न मोडण्याचा अपराध घडला, म्हणुन लढण्याचा प्रसंग आला ॥ ६ ॥ मुर्तूजाचे सरदार मालोजी, सरसावले फर्जी, केली फत्ते बुर्जी, पांचहजार मराठी भाला, चालली समशेर उडविला धुरळा, म्हणुन बादशाचा जीव जगला ॥ ७ ॥ भोसल्यांची पुण्याई मली, कीर्ती वाढली, त्रैलोक्यांत गाजली, भवानि शंकर प्रसन्न झाला, पुत्रप्राप्तीचा लाभ घडला, खडा साखरेचा दुधांत पडला ॥ ८ ॥ चाल—नं. २ केला समारंभ फार मोठा मालोजी राजान । ज्योतिषी लिहिती पत्रिका पाहुनी गुण । गर्जतो वर्ना शार्दूल दणदणे रान । तसा बाळ पुढति यवनाला करिल हैराण । हा वंशदीप क्षत्रीय पुण्य पावन । स्थापील राज्य राखील गाई ब्राह्मण । आईबाप संतोषित होती भविष्य ऐकून । नांव रस पाहुनी सिंह ठेविले अभिधान । चाल—नं. ३ जशा कळा पूर्ण चंद्रास, तसा सिंह वाढतो दिसादीस । बोबडे बोल मिठास, ऐकतां हर्ष चित्तास । मुसलमानी रीत मुलुखास, लोक म्हणती शहा सिंहास । युद्धाचा गोष्टी श्रवणास, फार उल्हास वाटतो त्यास । लढाईचा हट्ट मनी ध्यास, बापासंग जाई स्वारीस । फाल्गुन पंचमीचा दीस, सारे सरदार जमले सदरेस । जाधवराव बोलतो मालोजीस, आमची मुलगी तुमच्या पुत्रास । शोभते अस्तुरी खास, जशी रोहिणी पूर्ण चंद्रास । ठेवुनी सरदार साक्षीस,



मालोजी लागले बोलण्यास । द्यावा पानविडा सवाली, पाणीमाक द्यावी वृत्तास ।  
चाल—मोडते, जाधवरावानें अमान्य झट केले, भोसले शिडकारिले  
हीण कुळ म्हटलें, क्रोधानें तप्त मालोजी लाल । साह्य ज्यास ।

२

मालोजीनें प्रतिज्ञा केली, मोडीन खोड भली, जाधवाचे खाली,  
करिन नाक नक्षा उतरीन त्यांचा, अभिमान मोठा भोसले कुळचा, शूर-  
मर्द खरा क्षत्रिय बच्चा ॥ १ ॥ यापुढें चार वर्षांत, पराक्रम सक्त, करून  
आटोकाट, दाविला बाणा क्षत्रियांचा, मानकरी झाला पहिल्या  
प्रतिचा, लौकिक वाढला भोसल्यांचा ॥ २ ॥ बादशानें जाधवरावाला,  
बोलावुन आणला, रागे बहु भरला, विवाह जिजाबाई शाहजीचा, झालाच  
पाहिजे हुकुम आमचा, नाही तर हक सोडा जागीरीचा ॥ ३ ॥ तिथी,  
मुहूर्त निश्चय आर्धी, लागल्या मग हळदी, लग्नाची गर्दी, वर्णु किती गुंग  
मती वाचा, अभिमान शडला जाधवांचा, हट्ट पुरा झाला मालोजीचा ॥ ४ ॥  
मालोजीचा दरारा भारी, थोर कर्तबगारी, मिळविल्या जहागिरी, धार्मिक-  
माव होता मुळचा, कैक धर्मशाळा देवळांचा, उद्धार केला चालली अर्चा  
॥ ५ ॥ अशी दिगंत कीर्ती करून, योद्ध्या प्रमाण, रणांगण शयन, केले  
काळ झाला मालोजीचा, शहाजी पुढें मालक दौलतीचा, एका कथाभाग  
याच्या पुढचा ॥ ६ ॥ चाल—नं. २ शहाजीचा कारभार सुरू झाला येथून ।  
राखीला खूप बंदोबस्त ठेविलें धोरण । यवनांचा ओळखुन कावा तसेच  
वर्तन । शस्त्रास्त्र युद्धविशारद शास्त्र नैपुण्य । चौदा विद्या चौसष्ट कला  
निधी संपूर्ण । ऐन उमेदवार पैलवान तगडा जवान । आनंदी हसत मुख  
मुद्रा शांत प्रसन्न । रजपूत मराठी वंशाचा जागृत अभिमान । ठेविला  
लोकावर वचक रहाति दबकून । असे कवी घेऊन आधार करतो वर्णन ।  
यांत नाही उणापुरा शब्द वाहतो आण । तुम्ही ज्ञानी समंजस पहावे बखर  
उघडून । चाल—नं. ४ बादशानें भरविला दरबार, शहाजीला दिला अधिकार ।  
प्रतिपाळ करावी जहागीर, सैन्य पायदळ राखा मातबर । एकांती नेऊन  
सत्वर, बोलला गुपित गुह्य सार । तुम्ही आमचे इमानी नौकर, तत्काचा  
लौकिक राखणार । तुमच्यावरती आमची मदत, बाकी सरदार भरती  
खोगीर । मोंगलानी केले जर्जर, निजामशाही खास बुडणार । आदील  
शहाशी आमचे वैर, त्यानें राज्यांत मांडला फितूर । गोवळकोंडा आणि



बेदर, करुं पाहती आमची शिकार ! मी बाहुले सिंहासनावर, कारभारी करतो मलिकअंबर । त्याच्या धाकानें झालो बेजार , सोडवा मी दीन पामर । बादशास पाहुन लाचार, शहाजीस आला गहिवर । अभयवचन देऊनी धीर, बादशाचा बदलविला नूर । चाल मोडते, शहाजीने घेऊनि ही संधी, चालविली बुद्धी, केलि मर्दामर्दी, राज्य कारभारांत घेतली पुढें चाल ॥

३

जाहागिरीचा बंदोबस्त करून, करोल फौज घेऊन, शहाजी गेले चालून, मोगलावर फिरली वक्र दृष्टी, लागला शनी साडेसाती पाटी, काळची गती उफराटी ॥ १ ॥ बऱ्हाणपूर केले पादाक्रांत, एका झटक्यांत, मोगलासि मात, कळतां झाली नेत्रे लाल दृष्टी, केस तोडितो हात आपटी, मनामध्ये झाला फार कष्टी ॥ २ ॥ टाकोटाक हुकुम फर्माविला, आपल्या पुत्राला, दक्षिणदेशाला, जाऊनि जिकावा निजाम हट्टी, फिरवा नांगर राज्यावरती, यावे मग इकडे भेटण्यासाठीं ॥ ३ ॥ निजामाच्या गुप्त हेरानी, लगबग येवोनि, बातमी कार्नी, सांगता झाला निजाम कष्टी, घाबरगुंडी उडाली मोठी, भागुवाई भ्याली उगीच ऐटी ॥ ४ ॥ झटदशी सरदार जमविले, जाधव भोसले, मोहिते खंडागळे, त्यांत बोलतो निजाम गोष्टी, राज्य राखावे तुमच्यापाठीं, पडलो संभाळा हीच विनती ॥ ५ ॥ शाहाजीचा पाहुन सन्मान, जाधव बेभान, झालेक्रोधायमान, द्वेष भोसल्यांचा माईना पोटी, सुड घेण्याची बुद्धी खोटी, संधि हुडकतो जाधव कपटी ॥ ६ ॥ इतक्यांत घडले विधीघटन, सरदारांची सैन्य, बाहेर पडतांना, भोसले जाधवांच्या पडल्या गाठीं, झाली चकमक खेटाखेटी, कैक झाले घायाळ मृत्युपंथी ॥ ७ ॥ भोसल्यांचा एक रणशूर, चालवी समशेर, उडविले शीर, जाधवपुत्राचे सहजगती । लगेच भोसल्यास पाठोपाठीं, धाडले लुखजीनें स्वर्ग भेटी ॥ ८ ॥ बादशासी वर्तमान कळले, धांवून स्वतः आले, जाधवासि बोलले, लावले काळे मलिन केली कीर्ती, तुमच्या अकलेची झाली माती, साठीची बुद्धी अशी नाठी ॥ ९ ॥ चाल-नं. २ कट्टु शद्व ऐकुन जाधवराव फार उसळला । पुत्रशोक तशांत अपमान दुःख चित्ताला । वासुकी सर्प महादुष्ट डाव त्यानें धरला । पाहतो संधी कडकडून चावा घेण्याला । भोसल्यांची कमान चढु लागली अशा संधीला । झाला पुत्र जिजा शहाजीस आनंद सर्वाला ॥ त्याचे नांव ठेविले संभार्जी विदित व्हावे सकला । बादशानें

मांडला उत्साव खाजिना खुला केला । ते पाहुन मिरच्या जाधवाच्या लागल्या नाकाला ॥ चाल—नं. ५ निजामशाही राज्य बुडवीन, असा चंग वाधला त्यान । विजापुरच्या बादशाला जाण, गेला शरण झाला दिनवाण । चार हजार तनखा घेऊन, जाधवराव बनले दिवाण । नव्या धन्याची मर्जी प्रसन्न, राखण्यास चाटतो पायतान । धन्यापुढें गोंडा घोळि श्वान, तसा झाला स्वाभिमान शून्य । सरकारच्या साह्य संगतीन । घेऊ पहात लोकाचे प्राण । मोगलांची मदत घेऊन, निजामास मारावे पूर्ण । असा सल्ला बादशाला देऊन, लढाईचे केले कारस्थान । चाल मोडते, यापुढें लढाईची मात, जाधव भोसल्यांत, रणांगणावरत, दोघे भिडणार कराल आणि काळ ॥

४

निजामानें आपले सरदार, जमाविले सार, मानकरी थोर, आले सैन्याची गर्दी झाली, फुले अस्मानची खाली पडली, धरित्री माय जणु फुलली ॥ १ ॥ बादशानें दिले वक्षीस, सर्व सैन्यास, वाटला उल्हास, शेले पागोट्यांची खैरात झाली, तशांत निघण्याची नौबत झडली, सैन्य नगराच्या वाटेस लागली, ॥२॥ पल्लेदार हातामधें भाला, तलवार कमरेला, ढाल पाठीला, बिचवा कटियार पट्यांत खत्री, अशा हत्यारानें सेना सजली, हरहर मुखी विरश्री चढली ॥ ३ ॥ नगराच्या रानामध्यें सैन्य, येऊन दिले ठाण, केव्हां रणांगण, गाठूं अशी ईर्ष्या मनांत भरली, शिरें हातावरती त्यांनी घेतली, जिवाची तमा नाही धरली ॥ ४ ॥ शहाजीचे हेर आसपास, हिंडून घेति वास, आगाऊ वर्दीस, देती शहाजीस वेळांवेळी, शत्रु सैन्याची अघाडी दिसली, अकस्मात् आली नगरा जवळी ॥ ५ ॥ दूरवर सैन्य पाहून, केली व्यूह रचना, नौबत ढणढणा, शिंगे शहाजणे वाजु लागली, हरहर महादेव हरळी, देऊन सिद्ध उभी राहिली ॥ ६ ॥ शाहाजीला अघाडीस पाहुन जाधव आले धांवून, डुकर मुसंडीन, सेनेशी सेना जाऊन भिडली, आपपरभाव दृष्टी मिटली, सफाई तलवार कापित सुटली ॥ ७ ॥ जसे लढले देव दानव, कौरव पांडव, किंवा यादव, रक्त शोणिताची नदी वाहिली, असंख्यात धारातीर्थी न्हाली, सार्थक झाले मुक्ती पावली ॥ ८ ॥ या घोर सैन्य सागरांत, शहाजी तळपतो, पट्टा चमकतो, जशी अस्मानांत चपल विजली, सुदर्शन चक्र किंवा मरळी, गरगर फिरतो अंतराळी ॥९॥ चाल—नं. ६ दोन प्रहर युद्ध निकरान, केले पण कोण, हटेना कोणाला ॥ ते पाहून लागला

घोर, निजामाचा वीर, सुट्टुनिया गेला ॥ ही बातमी कळतां शहाजीस येऊन निजामास, बोलू लागला ॥ पहा चमत्कार थोडा वेळ, युद्धाचा खेळ, मग मला बोला ॥ असें बोलून गेले झटक्यांत, घुसला सैन्यांत, बाण सुटला ॥ केलें युद्ध फार घनघोर, विजापूरकर, उताणा झाला ॥ केला मोड फिरविला डाव, सरदार जाधवराव, पळून मग गेला ॥ अशी झाली कीर्ती दिगंत, काळ इतक्यांत, आडवा आला ॥ चाल—नं. ४ राजधानींत होतां आगमन, शहाजीसी झाला अपशकुन । बादशाचा वजिर मुसलमान, मांडिले त्यानें कारस्थान । इतरांचा करून सन्मान, शहाजीचा केला अपमान । निजाम शहा गेला उलटून, झालें दुःख उदास अंतःकरण । या राज्यांत लागेना मन, नोकरी सोडून बसले उदासीन । हे व्यर्थ जिणे परार्थीन, करूं स्वतंत्र राज्य स्थापन । हिंदुपद पातशाही पूर्ण, मराठ्यांचे दावूं मराठपण । किती शिर-जोर झाले यवन, देशा बाहेर देऊं हाकलून । आम्ही मालक आमचा हिंदुस्थान, हे कुटुन आले सैतान । यानीं आमची केली धुळधाण, याना मारून करूं परित्राण । चाल—मोडते, असा पूर्ण मनसुवा केला, शहाजी निघून गेला, गरीब लोकांला, दुःख झालें न्हाले अभुर्नी गाल ॥

५

निजामशावर शहाजी रुसुन गेला, घेऊन सेनेला, बातमी विजापूरला, कळतां फार झाला आनंद बादशास, निरोप धाडला तशा समयास, यावे संभाळावें आमच्या मुलखास ॥ १ ॥ शहाजीनें लखोटा वाचिला, विचार सुरु झाला, जाच चित्ताला, वीट आला पुरे नोकरीचा त्रास, गुलामगिरी झाली येवढी बास, तावेदारी नको आतां आम्हांस ॥ २ ॥ जिजाबाई शहाजीची पत्नी, हुशार धोरणी, समजुनी मनी, वृत्ती नवऱ्याची, बोलते त्यास, पोटांत शिरावे शत्रुच्या खास, रुसुन कांहीं नाहीं होणार कार्यास ॥ ३ ॥ भोसल्यांच्या कुळीं भगवान, होणार अवतीर्ण, दुष्ट निर्दाळण, करून सुखवील महाराष्ट्रास, झाला दृष्टांत तुमच्या वडिलांस, पुर्तेपण करणे लागे तुम्हांस ॥ ४ ॥ निजामशाही तसेच विजापुरी, दिल्लीच्या दरबारी, शिरानि भीतीरी, संपादन करावा त्यांचा विश्वास, जैसे वागणे तसा सहवास, भेद घ्यावा पुरे ओळखा यवनास ॥ ५ ॥ निजामाची केली नोकरी, इमान इतबारी, काय आखेरी, फळ प्राप्त झाले तुमच्या हातास, राजनिष्ठेच्या व्यर्थ मोहास, भुलूं नका हीच विनति तुम्हांस ॥ ६ ॥ हे राजे नव्हेत

आमचे, हिंदुधर्माचे, किंवा रक्ताचे, नाही दया माया आमुची त्यास, उजाड केला मुलुख आला वनवास, चरचर चिरिती गाई ब्राह्मणास ॥ ७ ॥ विजापुरचे मानुन आमंत्रण, ध्यावे पुढारपण, करुनि कारस्थान, वळवुन ठेवा सर्व मराठ्यास, राज्य हिंदूचें स्थापणे तुम्हांस, धोरण हे ठेवुन वागा समयास ॥ ८ ॥ ही गोष्ट शहाजिस पटली, वृत्ती आनंदली, संमती दिली लागला स्वराज्याचा मनि ध्यास, रुसवा सोडोनी आंत घुसण्यास, शहाजी गेला विजापुरच्या राज्यास ॥९॥ चाल—नं. ४ विजापुरी मराठे कोण कोण, याचा ठाव काढिला शहाजीन । मराठ्यांचा संघ स्थापन, करण्यास झटे रात्रंदीन । जाधवाची गांठ घेऊन, दिलखुलास करतो भाषण । तुम्ही आम्ही मिलुन दोघेजण, करू देशकार्य नेटान, आम्ही तुमचे वडिल घराण, जोडिले नात्या गोत्यानहीं आतां राहिले कुठें भांडण, सोडा क्रोध चरणीं मी लीन । नाही मानली गोष्ट जाधवान, बोलतो फार ताठ्यान । तुम्ही भोसले सारे कुळहीन, बंड मांडले झालां बेमान । मुकाठ्यानें जावे नीघून, नाहीतर कैद करीन । जेथें तुम्ही तिथें आम्ही राहण, कधीं नाही घडणार येथून । जाऊ निजामशाहीत निघून, एकवार लढवूं रणांगण । चाल—नं. २ जाधवानी स्वारी सुरु केली शहाजीवर । शहाजीने फार दूरवर करून विचार । नाही लढला सासऱ्याशीं कधीं असून खंवीर । दावूनी चुणुक जाधवास घेतो माघार । जिजाबाई होती संगतीस नवऱ्याबरोबर । गरोदर पूर्णमास झाले कष्ट अपार । पाहुनी जिजाबाईस सांगती सुविचार । तुम्ही जाऊन व्हावे स्थिर चित्त शिव-नेरीवर । तुमच्या उदरीं प्रकट होणार शंभु अवतार । या स्वारीत मला कांहीं नाही अपाय होणार । दमछाकी जाधवांची करून येईन सत्वर । मानुनी शब्द नवऱ्याचा गेली झटकर । चाल—मोडते, ग्रह वेळ मुहूर्त पातला, शिवाजि जन्मला, यवन लोकांला, वाटले आला समिप हा काळ ॥ ५ ॥

६

विजापुरचा घेउनि आधार, शहाजि सरदार, झाले मातबर, वाढविले घोडेस्वार सैन्य, बंदोबस्ताच्या निमित्तान, दहा हजाराचि भरति पूर्ण, ॥ १ ॥ लढाईचा सराव सैन्यास, असावा हमखास, म्हणून बादशास, शहाजि बोलले हात जोडून, कामगिरी ध्यावि माझ्या कडून, स्वस्थ बसवेना पडेना चैन, ॥ २ ॥ निजामाचें करितो पारिपत्य, जाऊन पुण्यांत, आपण गम्मत, पहावि इथें विजापुरांत बसून, आपल्या मुलुखाची हद्द नेऊन, मिडविन

दिल्लीस देईन ठाण ॥३॥ असे मनोराज्य कारवाई, पाहुन मियाभाई, मुल्ले त्या ठाई, फसले ती भोळि मुसलमान, पुंगि वाजवितां गारुडयान, सर्प गुंग होति टाकती मान, ॥४॥ शहाजिचा करुन सत्कार, कामगिरीवर, धाडले सत्वर, जुन्नर प्रांतांत राहिले येउन, अंदाधुंदि राज्य पाहुन, मांडलि कटकट कारस्थान, ॥५॥ निजामाचे सारे सरदार, केले फितुर, शिथिल कारभार, वेडा झाला निजाम संशयान, कित्येक सरदारांचे घेतले प्राण, कैद केला दिवाण फत्तेखान, ॥६॥ जिकडे तिकडे बेमानिचा वास, आला निजामास, त्यानें जाधवास, धरुन एकदम केला खून, कळतां शहाजीस वर्तमान, उडविन म्हणतो धूळ धाण, ॥७॥ शहाजिचें सैन्य भालाईत, लढाऊ एकजात, सारे पटाईत, घुसले निजामांत धडाक्यान, सूड घेण्याचे निमित्त करुन, मुख्ख बडविला केले हैराण, ॥८॥ मराठ्यांचा दणका सुखं झाला, निजाम चळचळा, कापुं लागला, बोलतो कुराण हातीं घेऊन, द्यावे आम्हास जीव—दान, झाले आम्ही आतां शक्तिहीन, ॥९॥ अदमास पाहुनि शहाजिनें केलें मागणे, द्यावे परगणे, नाहिं तर येतो सैन्य घेउन, व्यर्थ दुखविलें आमचें मन, आतां बसा करित ठणठण, ॥ १० ॥ चाल नं २ निजामानें दातिं तृण धरुन कबुल सारे केलें । शहाजिस जुन्नर संगमनेर प्रांत मीळाले । ही बातमि कळतां झाले थक्क विजापूरवाले । शहाजिचें बंड दक्षिणेंत फार माजलें । त्यानें जाउन पहिल्या घासाला निजामास खाले । झाले मस्त भोंसले, धिगाणा घालुं लागले । त्यानीं आम्हास गोड गोड थापा देउनि फसवीले । निजामाच्या मागुन आमचि पाळि येणार हें ठरलें । भोसल्यांनीं आमच्या छातिवर रोखिले भाले । ही दुष्ट जात मरगट्टे साप उलटले । चाल नं ४ आदिलशहानें सारा वृत्तांत, दिल्लीस धाडिलें खत । मराठ्यांचें राज्य झालें येथ, आतां नाहिं आमचि धडगत । शहाजिचा दरारा सक्त, त्यानें केले किल्ले हस्तगत । निजामासि ठेउन मूर्तींत, शाहाजि भोसले फार गुरगुरत । तुम्हि येउन करावे पारपत्य, अम्हासि नाहिं निभावत । आले शाजान बादशा धांवत, अदिलशासि केलें खलबत । निजामाचा मुख्ख अपसांत, घेऊं वाटुन आपण दोषे फक्त । शहाजिनें ओळखुन वक्त, केला डाव निराळाच तूर्त । शहाजानबादशाचि भेट, घेतली केली मसलत । आम्हा मान्य दिल्लीचें तक्त, आम्ही तुमचे सरदार अंकीत । इतराशीं बरोबरि नात, ठेऊन वाढवुं तुमचि

इभ्रत । चाल मोडते—शहाजिनें काढुनि ही युक्ति, अशी वरकांति,  
दाविली भक्ति, लढाई देण्याचि केलि टाळाटाळ ॥ ७ ॥

७

शहाजिनें पाहुनि रागरंग, विजापुरचा संग, सोडला निसंग, झाले दिल्ली-  
चे पक्षपाती, एकापुढें एक कमान चढती, राज्य स्थापण्याची तयारी  
करती, ॥ १ ॥ हत्ति घोडे पागा सरंजाम, राजाची चिन्ह, ठेवलि जमबुन,  
येतिल उपयोगि वेळ वक्ति, दोन बादशाचे भांडण मस्ति, दुरूनच  
चमत्कार पहाति, ॥ २ ॥ दिल्लीच्या बादशाचे काज, धोरण ठकवाज,  
एकच राज्य, असावे हिंदुस्थानावरति, पुरातन तक्त दिल्ली प्रांति, त्याचा  
अंमल व्हावा जगति, ॥ ३ ॥ हा कावा जाणुनि सत्वर, विजापुरकर,  
करिति वीचार, काय हा न्याय असा जगति, अशक्ता कोण कधी न  
पुसति, बळी ते कानपिळि ठरती, ॥ ४ ॥ यासाठी काढली तोड, केलि  
तडजोड, निजामास गोड, बोलुनि तह केला गुमरीति, झालि आण भाक  
वचन पूर्ति, सहाय एकमेक करावे म्हणाति, ॥ ५ ॥ निजामाचि लहर पुनः  
फिरलि, विपरित बुद्धि झाली, तशांत बंडाळि, माजलि राज्यांत दरोबास्ति,  
दिवाण फत्तेखान झाला पुढाति, खून निजामाचा केला अन्ति, ॥ ६ ॥ शाजा-  
न बादशानें पाहिली, गोष्ट मनिं आणलि, निजामशाहि खाल्लि, पाहिजे वेळ  
आलि नुकाति, गिधाडे बसलि आशेवरति, लचके तोडण्यास धाड घालति,  
॥ ७ ॥ निजामाचें राज्य गेल्यावर, आमचे विजापुर, कशास राहणार, येईल हाता-  
मध्यें आमच्या नरटी, साहाय शहाजिचें ध्यावे वक्ति, म्हणुनि बादशा हा पाय  
धरिति, ॥ ८ ॥ चाल नं २ आला टाकोटाक चालुनि मोंगल सरदार । असरखान  
घेठन सैन्यास विजापुरावर । निजामशाहि पचविलि आतां नाहीं खातर ।  
अदिलशाहि सैन्य उडविन वरच्यावर । शहाजिस बोलावणें केलें यावे लौकर ।  
विजापुरची बादशाही देऊं उडवुन सत्वर । आम्ही आलो इकडे लढण्यास  
तुमच्या बळावर । शहाजिनें हुकुम नाहीं मानला झाला शिरजोर । त्यानें  
असरखानास धाडिलें मार्मिक उत्तर । अदिलशहा राहतो दक्षिणेंत आम-  
चा शेजार । त्याचे आमचे नाते मैत्रिचे पूर्वापार । तुम्हास मदत होणे नाहीं  
येबुन पुढें म्होर । तुमचि आमचि गांठ यापुढें रणांगणावर चाल नं ४ शहाजिनें  
पाहुनि तान मान, युद्धास केलें आव्हान । विजापुरचा रणदुष्टाखान, त्याचा

केला स्नेह संपादन । जगदेव मुरार पंतान, सहाय केलें वेळेवर येऊन । या तिघानि तीनिकडून, असहाय वेढला असरखान । केला मोड फडशा पाहून, नेला मुलखाबाहेर पिटाळून । किल्ला परिड्याचा स्वाधीन, तेथें जाउन ठेविलें ठाण । असे रंग शहाजिराजान, बदलले प्रसंग पाहून । राज्यकार्यि नाही बंधन, वेळ येइल तसेच वर्तन । चाल मोडते—शहाजिनें करुनि धारिष्ठ, घेतले कष्ट, मोंगलार्शी स्पष्ट, लढाई देण्याचा केला गोल माल ॥ ७ ॥

८

सैन्याची ऐट अकडबाज, पाहुनि साज, शहाजिमहाराज, लागले बोलाया सैनेला, नेत्रांतुनि अश्रु घळाघळां, वाहति कंठ भरुनि आला ॥१॥ तुम्ही माझ्या जिवाचे गडि, आलि वेंळ घडि, उतरुं पैल तडि, राखुया देव धर्म आपुला, मर्द मराठ्यांच्या नांवाला, जागवावे दावा पाणि सकला ॥२॥ यवनांचें माजले बंड, फार प्रचंड, मोडुनिया थंड, शांत करुं देवि भवानिला, रुधिर असुरांचे पाजुं तिजला, लागलि तृषा कंठ सुकला ॥३॥ मराठ्यांच्या जातिची रीत, शत्रुसंगत, लढावे समरांत, असें भगवान कृष्ण वदला, ऐकतां पार्थाचा मोह हरला, युद्ध करण्यास सिद्ध झाला, ॥४॥ मोंगलाचि लढण्याची धर्ति, ऐकिलि कीर्ति, पराक्रम शक्ति, पाहु एक वेळ करून हल्ला, मारुं किंवा जाउ मरून आजला, निश्चय हाच आमचा झाला ॥५॥ हा महाराष्ट्र मराठ्यांचा, नाही यवनांचा, त्यांच्या बापाचा, व्यर्थ आजवर त्यानि लुटला, शिरला चोर घरांत मालक बनला, हुसकून काढले पाहिजे त्याला, ॥६॥ आम्हि आले तुमच्या जिवावर, लढण्यास येथवर, मोंगल करुं ठार, त्यांच्या पापाचा घडा भरला, स्वराज्य स्थापण्याचा वक्त आला, हरहर महादेव बोला ॥७॥ मग बांधुन कोट सैन्याचा, घोट नरडीचा, घेण्यास यवनाच्या, शहाजि सरदार पुढें घुसला, सैन्य वावटळ लोळ उठला, जसा काय प्रळयकाळ आला, ॥८॥ घनगर्ज युद्ध सुरुं झालें, रक्तानें न्हाले, मराठी भाले, मोंगल सैन्यांत तोबा उडला, पळालि रानोमाळ, एकच गिल्ला, भागो सैतान आया, अल्ला, ॥९॥ मराठ्यांचि फौज फार थोडि, होति पण केवढि, मारलि अघाडि, झाला संतोष सुरवराला, फुलें उधळति आनंद वाटला, यशदुंदुभि वाजुं लागला, ॥१०॥ चालः—शहाजिनें जिंकिलि कुस्ति पाहिला अदमास । हा तिसरा यत्न सुरुं झाला राज्य स्थापण्यास । केला पराक्रम अद्भूत मारले राक्षस । हळु हळु पसरलें पाय पाहुन समयास । निजामाच्या वंशातिल एका राजपुलास । हातीं

धरून करितो कारभार दिवसादिवस । गेलेला मुलुख जोडिला परत राज्यास ।  
 प्रजेची घेतो काळजी सुख सर्वास । पाणपोया घालि अन्नछत्रें भोजन सुग्रास ।  
 नाही जुलुम जबरि कुणावर न्याय हमखास । केलें रामराज्य तीन वर्षे लोक  
 होति खूप चालः—३ शहाजिचें पाहुनि ऐश्वर्य, मोंगलास वाटला मच्छर ।  
 याला असाच वाढुं दिला तर, पुढें आमच्या बसेल उरावर । निजामाचे  
 शेंबडे पोर, पुढें करून चालवि कारभार । आपण वसुनि सिंहासनावर,  
 घेतो सरदाराचे मुजर । भालदार आणि चोपदार, मोचेंल चौरिचामर ।  
 राजचिन्हें नेहमिं बरोबर, बाळगी जसा कां इंद्र । हें स्वराज्याचें मंदीर,  
 मोडलें पाहिजे पुन्हां एकवार । असा मनांत करून विचार, मांडला भेद  
 मुलुखभर । होता शहाजि धूर्त चंतुर, त्यानें नाही चालुं दिली तार । आला  
 राग बादशास अनावर, झाला लगेंच युद्धास तयार, चाल मोडतेः—लढा-  
 ईची करून गर्जना, आली मोंगल सेना, शहाजिनें पुन्हां, घेतलि हातामर्थ्ये  
 समशेर आणि ढाल, ॥ ८ ॥

९

मोंगलांचा सैन्य सागर, निजामशाहीवर, आला झरझर, यवनमय झाली  
 सर्व धरणी, देवळे राऊळांचा भंग करुनी, वेढिलें शहाजीस त्यांनीं ॥ १ ॥  
 शहाजान बादशा फार धूर्त, कपटाची मात, केली अकस्मात्, विजापुरवाल्यास  
 तंभि देऊनी, घेतला झटक्यांत सामिल करुनी, जातीशीं जात मिळाली,  
 दोनी ॥ २ ॥ विजापुरानें शाजिराजाला, वेळींच दगा दिला, परि न डग-  
 मगला, चढले अवसान प्रसंग पाहुनी, कुणाचे नव्हे अंती कोणी, खूप  
 गांठ बांधली मनांत त्यांनीं, ॥ ३ ॥ शहाजीनें बेत बदालिला, मोर्चा फिर-  
 विला, डोंगर माथा धरला, मारले झोडपिले आड वळणीं, तशांत पावसाळा  
 काठण कोकणी, यवन सैन्य गेले गारठोनी ॥ ४ ॥ जिजाबाई घेऊन शिवा-  
 जीस, होती संगतीस, ऐन वेळेस, केला उपदेश अमृत वाणी, विनाकारण  
 मनुष्य हानी, कशापार्यां करतां आज लढुनी, ॥ ५ ॥ मराठ्यांच्या जिवा-  
 चें मोल, फुकट काय आल, व्यर्थ घालमेल, जाऊंघ्या निजाम उल-  
 थोनी, फितुर कारभार गुप्त बोलणीं, करतो येत असे आमच्या कार्नी ॥ ६ ॥  
 निजामाची सोडुनिया आशा, तहाची भाषा, बोलुन आपला गाशा, गुंडा-  
 ल्लुन जाऊं याच क्षणीं, स्वराज्य स्थापण्यास वेळ अजुनी, नाही अनुकूल ध्यावे  
 ध्यानी ॥ ७ ॥ असा सर्व मनसुवा ठरला, निजामास सोडला, घेऊन



सैन्याला, जहागिरीस आले शहाजी निघुनी, शिवाजी जिजाबाईस तेथ ठेऊनी, निशिदिनी लीन देव चरणी ॥८॥ चालनं २ एकांत पाहुन शहाजीने शिवाजीराजाला ; ठेविला शिरावरि हस्त आशिर्वाद दिधला । तुम्ही राज्य स्थापा हिंदूंचे भविष्य काळाला । तुम्हासाठी आम्ही सरजाम सारा जमविला । राज्याचा हेतु फार दिवस मनामध्ये राहिला । वडिलांचे फेडावे ऋण सौख्य द्या सकला । आजवर आमुचा जन्म नोकरीत गेला । जसा वक्त आला तसे वागणे पडले आम्हाला । तुम्ही ताबेदारी करू नये जीवमानाला । आम्ही केला यत्न परि काळ आडवा आला । चालनं ३ आईसाहेबांच्या सल्ल्याने, वागावे तुम्ही नेमाने । उणा पुर शद्रु नाही बोलणे, वडिलांची आज्ञा मानणे । जागोजाग हत्यारे खजीने, ठेविले भरुन मोहोराने । जिकवे लोक प्रेमाने, साम दाम दंड भेदाने । जो जसे वागेल तसे वागणे, ठोशास ठोसा लगावणे । गरिबीने कार्य नाही हांणे, जवरदस्ती तशिच वर्जणे । वंदावी देव ब्राह्मणे । दुबळ्यांचा आशिर्वाद घेणे ! यापुढे आमचे लोढणे, नाही तुमच्या मार्गामधे येणे । विजापुरचे आले बोलावणे, आम्ही जातो लोभ असो देणे । चाल मोडते—यवनांचा मोडुनी माज, करावे चीज, स्थापावे राज्य, हिंदु लोकांचा करावा प्रतिपाळ ॥ ९ ॥

१०

शहाजीस शिवाजी राजान, केले वंदन, पायावर डोई ठेवुन, बोलले सद्रदीत कंठ, राज्य हिंदूंचे स्थापिन येथ, तेव्हां होईल आपली भेट ॥१॥ गेले कृष्ण गोकुळ सोडून, धाय मोकलुन, रडले सारे जण, सर्वांची झाली ताटातूट, दुःख अनिवार अश्रुपात, तसाच वाळ्यांत एकच आकांत ॥ २ ॥ हे मायामोह बंधन, तोडुन शहाजीन, केले प्रयाण, विजापूर गांठले आटोकाट, बादशाने केला थाटमाट, भरला दरवार घेतली गांठ ॥ ३ ॥ अडदांड रानटी मुखव, प्रांत कर्नाटक, कानडी लोक, त्यांचा राखण्यास बंदोबस्त, नेमले शहाजीस केली शर्त, मोडावे बंड झाले मस्त ॥ ४ ॥ रायगिरीचा राजा वीरभद्र, पुंड पाळेगार, त्याचा समाचार, घेऊन ठेविला वचन सक्त, खूप बादशहा ऐकुन मात, बक्षिस दिला सारा प्रांत ॥५॥ अफजुला बादशाचा सरदार, फार शिरजोर, नाही दरकार, वागतो ताठ्यांत मदोन्मत्त, शरिर अवाढव्य अस्ताव्यस्त, जसा काय रेडा चाले गुमीत ॥६॥ कनकगिरिचा गिराश बंडवाला, त्याला मोडण्याला, गेला अफजला, वेढला गिराशाने अकस्मात, हाग्या मार

दिला फोडली पाठ, पळतां भुई झाली थोडी वाट ॥ ७ ॥ शहाजीनें येऊन  
संमयांस, करून साह्यास, सोडिवले खानास, म्हणून खान झाला क्रोधाविष्ट,  
मांडिले वैर ठेवला दांत, मुसलमानांची उलटी रीत ॥ ८ ॥ चाल—नं २  
शहाजीने पराक्रम करून मुलुख केला सर । तालखेडा बसव पट्टण लखमेश्वर ।  
बंगलूर प्रांत शिरे आणिक बंकापूर । शके पंधाशे चौसष्ट साल सुमार । जिकिला  
सारा कर्नाटक खंडणी अपार । अदिलशहास देतो करभार करतो कारभार ।  
नावाचें छत्र बादशाचे मुलुखावर । मांडून सवते सिंहासन बसला गादीवर ।  
चाल—नं ३ कावेरीचा राजा जगदेव, तंजापूरचा विजय राघव । चंदीचा  
वेंकटराव, तिरुमल्ल नाईक अरकाव । तनु गोड्डु यलु रंगराव, अशी काठिण  
कानडी नांव । शहाजीने केले उमराव, मग इनाम दिली त्याना गांव ।  
आनंद हर्ष उत्साव, राज्यांत तुष्ट होती देव । असा पाहुन नित्य वर्ताव,  
बादशानें घातला घाव, पाठविला निरोप धांवाबांवां, विजापुरास येऊन  
एकदां जाव । चाल मोडते—शहाजीनें हुकुम नाहीं मानला, क्रोध बाद-  
शाला, येऊन बोलला, पकड कर लावो भोसला मस्तवाल ॥ १० ॥

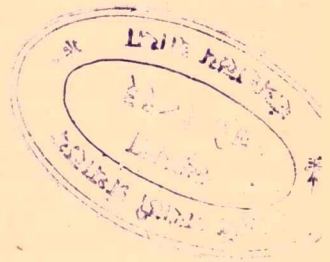
शहाजीनें बेमान् पणा केला, निमक हराम झाला, असा बादशहाला, आला  
संशय कारण असे त्यास, शहाजी पुत्रानें पुणें प्रांतास, मांडिले बंड राज-  
रोस ॥ १ ॥ शिवाजिनें मावळे जमवून, सैन्य वाढवून, केली दाणादाण, जिकुन  
यवनास मांडला हैदोस, लुटले कल्याणच्या अहमद मुह्लास, नित्य नवी बातमी  
विजापुरास ॥ २ ॥ तुंग तिकोना भोरप कांगोर, लोहगड पुरंदर, राजमाचीवर, रोवलें  
शिवाजीनें भगव्या झेंड्यास, मुलास बापाची आंतून आहे फूस, असा बाद-  
शहानें बांवला कयास ॥ ३ ॥ शहाजीस आणावे पकडून, गोडबोलून, मोठ्या युक्तीनें,  
म्हणून धाडिले मस्त खानास, धरावें शाबूत जपून शहाजीस, नाहींतर, तुम-  
चाच करील तो घास, ॥ ४ ॥ घोरपडे बाजी मुधोळकर, घेतले बरोबर, त्याना पर-  
स्पर, सांगून बोलाविले शाजिस मोजनास, धरला अचानक दावून विश्वास,  
लावले काळे मराठ्यांच्या ब्रीदास ॥ ५ ॥ पिंजऱ्यांत सिंह सांपडला, गलबला  
झाला, अलम् दुनयेला, वाईट वाटले पाणि नेत्रास, कोपला ईश्वर कसा  
वक्तास, वाली नाहीं कोण उरला गरीबास ॥ ६ ॥ शहाजिचें पुत्र दोन छावे, जसे  
का बाघ सिंह, उसळुन धांव, घेतली लागले झाप टाकण्यास, चित्ते हर-  
णाच्या पडले पाठीस, भांबाऊन सोडले त्यांनीं बादशासा ॥ ७ ॥ संभाजी आणिक

शिवाजिनी, भावाभावानी, दोन्ही कडोनी, वणवा लाविला यवन राझ्यास, उठलीं भुतें चोहों कडुनी सर्रास, जणुं काय स्मशानाचा झाला भास ॥८॥ बादशहानें चमत्कार पाहिला, घाबरून गेला, कुठुन शहाजीला, धरले आम्ही असें होऊन गेलें त्यास, इभ्रत अर्बुच्या लागुनि नादास, मूर्खपणा झाला जाहिर सर्वास॥९॥ चाल॥ शहाजीला आणले राजधानीस बंदोबस्तानें ; ठेविलें नेऊन तुरगांत भित पोखरून । जागोजाग पहारे जथ्यत रात्रंदिन । अवचित येतील सैतान नेतिल सोडवून । अशी भिति मनांत सदोदीत वाइट स्वपन । जसा कृष्ण दिसे कंसास तसे गेले होऊन । छाती नाहीं ठार मारण्याची घाबरे मन । गेले एकदां गांठ घेण्यास धीर धरून । लटलटां पाय कापू लागले गेले अवसान । बोलू लागले शहाजी संगत दूर दूरून ॥चाला॥ १०॥ मी बादशहा आलो आहे येथ, ध्यावा सलाम अमचा हातोहात । तुमच्या विषयीं झाली फसगत, मागतो माफी ध्यावी पदरांत । केले नादान पणाचे कृत्य, त्याला खान कारणी भूत । त्यानें उगीच केली गंमत, आला मोग भोगणें आम्हा प्राप्त । नाहीं अकळ आमच्या डोक्यांत, आम्हा राजे नावाचे फक्त । त्याची झाली गैर समजूत, आपणांस व्यर्थ हे कष्ट । दिल सफा व्हावा अपसांत । येवढेच मागणें तूर्त । बादशहानें जोडिले हात, आला शरण झाला अंकीत ॥ चाल मोडते ॥ शहाजीची झाल्यावर सुटका । आनंद सकळिका । साखर एकमेका, देती नरनारी तरुण आणि बाळ ॥

## १२

राज्यांत शिवाजी राजान, गुढ्या तोरणे, दिली उभारून, चोहिकडे घाट माट केला, आपल्या वडिलांस भेटण्याला, उत्सुक झाला हर्ष वाटला ॥ १ ॥ तोफखाना रिसाला घोडेस्वार, सारा दळभार, जाउनि सामोरे, आणले मुखलांत शहाजीला, मिरवित मिरवित नेले जेजुरीला, भेटीचा योग तेथें ठरला ॥ २ ॥ खाशा स्वान्या सान्या देवळांत, होत्या तिष्ठत, शहाजिची भेट, होऊन गेली वर्षे चोविस आजला, खंडेराय आतां प्रसन्न झाला, भेटले एकमेकां आनंद वाटला ॥ ३ ॥ भेटले कृष्ण अर्जुन, प्रेमाची खाण, नर नारायण, प्रकटरूप झाले भार हरिला, दुष्ट म्लेंच्छाचा नाश केला, शिवाजी अवतार खास ठरला ॥ ४ ॥ तेथून निघाली स्वारी, सान्या मुख-खभरी, चोपदार ललकारी, शहाजी राजाचा बोलवाला, हिंदुधर्माचा पाल-नवाला, जयजयकार सर्व बोला ॥ ५ ॥ शिवाजिचे सार वैभव, पाहुनि देह-

भाव, विसरले राव, आनंद सागरांत जीव रमला । हेतु राज्याचा पूर्ण  
 झाला, दुःखाचा लेश नाही उरला ॥ ६ ॥ शहाजिचा वाढता पराक्रम  
 पाहुनि सारेजण, चकित यवन, कारण सांपडेना विचार थकला, युद्ध शा-  
 न्त्रांत शहाजि पहिला, म्हणूनच विजय प्राप्त झाला ॥ ७ ॥ चाल नं २  
 शिवाजिने पित्यास बसविले सिंहासनावर । घेऊनी हातांत मोरचेल घालतो  
 वार, हनुमंत रामापुढें उभा राहिला समोर । तशी सेवा करितो चाकरी  
 सदा तत्पर । शहाजिचे वर्णिले गूण येथवर । गाजली कीर्ती पसरली दिगं-  
 तावर । राखिला धर्म हिंदूंचा केला उपकार । त्या नारायणाची कृपा आहे  
 अपार । गुरुदामोदराचे छत्र नेहमी शिरावर । त्या चरणीं नम्र मस्तक वारं-  
 वार । करुनियां गातो पोवाडा गंगाधर । त्याचे राहणें करविरी आहे अंबे-  
 समोर । भारत स्वयंसेवकांनीं संधि दिली फार । म्हणुनियां रचिला पोवाडा  
 ऐका चातुर । चाल मोडते, अशी दिव्य स्फूर्ती झाली, फुले गुंफिली,  
 चरणीं अर्पिली, शहाजि विजयाची सुबक ही माळ ॥ १२ ॥



॥ श्रीगजानन प्रसन्न ॥

॥ रा० शं० दळवी कृत. ॥

## पॉवाडा नंबर २.



चाल—पॉवाडा नंबर १ प्रमाणे.

धन्य छत्रपतींचे कूळ, दैव अनुकूल, म्हणुनी व्याकूल, केले रिपुराजे= एका परीस एक धोरणी, राजकारणी, त्यांत आग्रणी, शाहाजी राजे ॥धृ०॥

मालोजी विठोजी बंधु, धैर्याचे सिंधु, प्रेम संबंधु, युद्ध पेशाने=दरबारी ठेविता दाव, राजे हा किताब, दिला बादशहाने ॥ दोन पुत्र मालोजीस दिव्य, शरभ आणि सिंह, प्रतापी भव्य, बिलंदर शाहणे=नवासिता शरिफ-शहा फकिर, केले बेफकिर, म्हणती ईशाने ॥ जेष्ठ पुत्र शाहाजी वीर, समर-पटुर्धार, चतुर गंभीर, आनुवंशाने=तैसेच शरिफ बलवान, होते जरा लहान काहीं वर्षाने ॥चाल॥ रणशूर मालोजी भारी, त्यास प्रसन्न भवानी गौरी ॥ तव कुळी पुरुष अवतारी, स्थापील राज्य निरधारी ॥ धन भूमीतील खरो-खरी, लाभले कृपा ईश्वरी ॥ चा० दु० ॥ पांच हजारी मनसर्वा निजाम सरकाराकडे, दरदरा एकंदर मालोजीचा चहुकडे, सोयरीक प्रकर्णी जाधवा-सी वांकडे—बादशहाचा कल सर्वदा भोसल्याकडे— हनुमंत सहाय्य मग काय करतिल माकडे—शाहाजीचें लग्न केलें जिजाईसी फाकडे—एका चुटकी सरसी दरवार हाले रोकडे—रणी पडतां मालोजी बादशाहाला सांकडे—मग आली जाहागिरी आपसुख शाहजीकडे ॥ मोड ॥ चातूर्य पराक्रम थोर, पुण्य शिरजोर, म्हणुनी सामोर, विजय विराजे=राजकारण कारस्थानी, आपेश भरी पाणी, नित्य निर्व्याजे ॥ धन्य छत्रपतींचे कूळ, दैव आनुकूल ॥ १ ॥

निजामशाहींत आंदाधुंदी, वजीर दोन फंदी, पाहून बेबंदी, यादवी भारी= दिल्लीपती मोंगलशहाने, जय घोषाने, केली मग स्वारी ॥ शाहाजी राजे प्रवीण, केले रिपु दीन, मा साहेबीण, फितुर झाली नारी=सोडुनी निजाम-धनी पाजी, आले मग शाहाजी, आदिल दरबारी ॥ तिथें मोठें पराक्रम करून, मर्जीला धरून सैन्य सांवरून, केली भायदारी=दिवसेदिवस वाढउनी फौज, सदा करी मौज, रणा माझारी ॥ चाल ॥ महमद आदिलशहा जाण—नित्य

देई शाहाजीस मान ॥ कर्नाटक जहागिरी त्यात- बंगळूर दिले प्रेमान ॥ वाढले मोठे अवसान—सत्तर हजार हाती सैन्य ॥ चा० दु० ॥ बादशाही सर- दारांत नंबर पहिला दिसे—नांवाचा मांडलिक परी स्वतंत्र असे—दिल्लीपती पराक्रम ऐकुनी दर्पुनी बसे—विजापुरी आदिलशहा उपरोधिक चाहातसे- दरबारी सरदार म्हणती करावे कसे—डोईजड शाहाजी हे आपणा बरे नसे—वागतो स्वतंत्र कधि न आम्हाला पुसे—बंडखोर पुत्रासी फिसालत देतसे—॥मोड॥ दरबारी आमिर दोन चार, करती विचार, खावंद साचार, एका म्हणे माझे—आधी धरावा शाहाजी एक, पुन्हा साह्यक, त्याच्या कुमरा जे ॥ धन्य छत्रपतींचे कूळ दैव आनुकूल म्हणुनी ॥ २ ॥

शाहाजीचा करावा अपमान, बादशाहाचे कान, भरती दुस्मान, चुगलखोर पाजी=एक दोन वेळ बोलविता, नाही आले स्वतः, झाली इतराजी ॥ शिवा- जीस धरायाप्रती, फौज नाही हाती, सांगावे किती, धरावा शाहाजी=मस लतीत मुस्तापखान, आणखी दुस्मान, घोरपडे बाजी ॥ ठरवुनी कपट भयंकर, निरोप सत्वर, यावे लौकर, तुम्ही रण गाशी=राजकारण असे आग- णीत, तरी छावणीत, शिघ्रगती याजी ॥ चा० ॥ अनुज्ञा बोल न यावा- उमजला कपटरूप कावा ॥ मग सांगे संभाजी रावा—युद्धाची तयारी ठेवा ॥ सुखरूप आलो तरी वाहवा—नातरी पराक्रम दावा ॥ चा० दु० ॥ सात सरदार आणि तिन हजार स्वार घेऊन—भेटले छावणीत मुस्ताव्यास येऊन- कांही दिवस खानाने त्यास ठेउन घेउन—एके दिवसी शाहाजी निद्रिस्थ पाहून- आसदखान बाजी घोरपडे पुढे जाउन—केले गिरफदार थोडी चकमकही होऊन—स्वार सरदार गेले बंगळुरासी भिउन—झाला दंगा लष्करी आसी गफलत पाहून—ठेविले विजापुरी शाहाजीस नेउन ॥ मो० ॥ आशी ऐकुन गफलत बाजी, पुत्र संभाजी, यवन साम्राज्यी, उडवी रिपु बुरजे=पुणे प्रांती त्याहुनी दंगा, घालुनी फिंगा, शिवाजी गर्जे ॥ धन्य छत्रपती ॥ ३ ॥

दोहोंकडून दोघानीं भार, उडविला सरदार, कहार, धाबरे दिसती= बोलती सकळ हरघडी, शाहास आली बडी, खाउनी मस्ती ॥ चित्रकलचा नाईक भरमा, आचांट कर्मा, अंगी बहु गर्मा, संबी पाहे नुसती=तीन हजार स्वारासह थेट, विजापुरपेट, लुटली वस्ती ॥ मोहो काढितांच मोह- माशा, भुलविती जशा, तसा आदिलशा, सुचिताप्रस्ती=मनी म्हणे वजीरकु- सल्ला, क्यां करू आह्ला, जबर हम तस्ती ॥ चा० ॥ आश्विनांत झाल्वावर

दसरा—शिवाजीवर भाला रिपु घसरा ॥ फत्तेखान मुसेखान दुसरा—बळाळ  
 बेरड तिसरा ॥ शिवाजीस पुरंदर आसरा—यवनास म्हणे आतां विसरा  
 ॥ चा० दु० ॥ बेरडानें शिरवळावरी हळा चढविला—भिमराव सरदार  
 शिवाजीनें भिडविला—त्याणें रणांत वेरड धडापासून उडविला—फत्तेखान  
 मुसेखान पुरंदरी आडविला—शिवाजीनें मुसेखान कत्तलींत तुडविला—गोला  
 पळून फत्तेखान जीव आपुला दडविला—यवनाची दुर्दशा करून विजय  
 बडविला—ऐकुनीं मुखावर शहानें हात बडविला ॥ ॥ मोड ॥ इतुक्यांत  
 समजली खबर, दिल्लीहुनी जबर, सैन्य आले घबर, शिवाजीस ताजे=इत्ताक्या  
 करना हम खुदा, मालुम नै मुद्दा, करिन तुं रोजे ॥ धन्य छत्रपतींचे ॥४॥

अशा वेळीं मुस्तापाखान, होऊनि हैराण, दैवयोगान, पावला मरण=ऐकुन  
 यवन भूपती, शाहाजी प्रती भिऊनी आला शरणानसे तुम्हाकडे अपराध,  
 रिकामा वाद, वजीर कुव्याद कळली संपूर्ण = तुम्ही ऐका विनंती माझी  
 आवरा संभाजी, म्हणुनी घरी चरण ॥ आतां नका होउ वेदिल, सफई करा  
 दिल, म्हणुनी मंदिल, देई आभरण-पोचवी सिंहगडा त्यास, शाहाजी राज्यास,  
 गौरव करून ॥ चा० ॥ झाल्या बापलेकांच्या भेटी- खलबत हितगुजासाठीं ॥  
 उपरोधिक सांगे गोष्टी- बादशाहास करूं नये कष्टी ॥ धर्मावरि ठेउनी दृष्टी-  
 गो विप्र ठेवा संतुष्टी ॥ चा० दु० ॥ अशी करून शिष्टाई पुनरपी  
 विजापुरी, बादशाहाला भेटुनी गेले जाहागिरीवरी, चित्रकली भरभ्या-  
 वर स्वारी करून लौकरी- ठार मारून भरमा भग त्याची जाहागिरी- चिज-  
 वस्त एकंदर धाडिली विजापुरी- खुष होउनी शाहानें दिली बिरूदे बाहा-  
 दुरी- वरकरणी गोड शाहा भीत असे आंतरी- राजासी आयहे ठेवी  
 आपुल्या घरीं ॥ मो० ॥ चार वर्षे ठेविले बसून, पाहे मन खिसुन, कपट न  
 ये दिसुन, म्हणुनी नावाजे= इतुक्यांत आले संकट आती उत्कट युद्ध पुढें  
 ताजे ॥ धन्य छत्रपतींचे कूळ ॥ ५ ॥ बादशाहीं सत्तेचा भरम, पाहुनी नरम,  
 कर्नाटकी परम, मातले पुंड= कुतुबशाही वजीर मिर जुमला, कधीं नाहीं  
 दमला, प्रतापी धेंड ॥ मिर जुमला सधन व्यापारी, चतुर जवाहिरी, मुळदी  
 भारी, पराक्रमी गुंड=जातीचा इराणी यवन, आला राजभुवन, फिरत नव-  
 खंड ॥ पांच हजार घोडेस्वार, वीस हजार, पायदळ भार, तोफा प्रचंड=  
 बिजापुरची इह रेटीत, आला गांठीत लढाईस तोंड ॥ चा० ॥ शाहाजीनें  
 केली तयारी- जोरांत जुमल्यावर स्वारी ॥ पहिल्या भडकेत जवाहिर भारी-

धावरून पळे माधारी ॥ क्षत्रिया पुढें व्यापारी- कसा टिकेल नव्हे सावकारी  
 ॥ चा० दु० ॥ जुमल्याची दुर्दशा गेली अतीशय उडून- खडी लढाई  
 करीना उभा राहिला भिडून- आडकाठी करीना पुढें येईना चडून- हावे-  
 लंडी पळतां मुई वेढा दिला चहुकडून- गुत्तीच्या किल्यांत आवेरी बसला  
 दडून-आला शरण दार्ती तृण सुटला पाया पडून-हात्ती घोडे कर्नाटक आय-  
 तेच आले त्याकडून - असा विजय जन्मापासून आला नाही वडून-  
 स्वदेशी परदेशी किर्ती गेली खडबडून ॥ मो० ॥ रूमशामापर्यंत किर्ती,  
 पसरली पुर्ती, आवतारिक मूर्ती, शाहाजी राजे=हिंदुस्थान इराण आफगाणी,  
 तुर्कस्थानी, दहशत गाजे ॥ धन्यछत्र ॥ ६ ॥

कर्नाटकी पाळेगार, सकळ केले गार, वक्र उद्गार, काढिना कोणी=  
 दरसाल खंडण्या देती, अभय मागती, जोडुनि पाणी ॥ विद्यानगरपतीचे  
 वंड, मोठे आवंड, त्याचे शत खंड, केली धुळघाणी=पेन कोंडा कर्नुळ  
 कपली, जिंकुनी आपली, बसविली ठाणी ॥ आलमगड घेउनी हातांत, पुढें  
 शिवतात, गोवें प्रांतात, आले चालुनी=फिरंग्यासी सुटला थरकाप, देती  
 आपोआप, आणुनी खंडणी ॥ चा० ॥ जिंकुनी शत्रु समस्त-राज्य करी  
 शाहाजी स्वस्थ ॥ आनिवार वाढले प्रस्थ- चोहोकडेस वंदोवस्त ॥ औरंग  
 जेव चिंताग्रस्त- सैन्याची पाहुनी शिस्त ॥ चा० दु० ॥ तुंगभद्रेपासुनी  
 आवघे कर्नाटक- केले स्वतंत्र राज्य जिंकुनी रिपुत्र हाटक- सत्तर हजार  
 सैन्य शूर काटक- पराक्रम सिंधुपरी वर्णीयला त्रोटक - अंती शिकारीत हर-  
 णावर असतां टक-घोडा पडला आडखळून दैवगती स्फोटक-शके पंधराशे  
 पंच्यांशी सरले नाटक - सात चौक पाँवाडा त्रिवट चाल आटक- क्षमा  
 करोत सज्जन आसेल यमक तूटक ॥ मो० ॥ जगदंबा कृपेचें सार, पराक्रम  
 फार, पोटी अवतार, शिवाजी राजे=कवी रामचंद्रानें प्राप्त, केले सुग्रास, गोड  
 चतुराजे ॥ धन्य छत्रपतीचें कूळ, दैव अनुकूल, म्हणुनी व्याकूल, केले रिपु  
 राजे=एकापरीस एक धोरणी, राजकारणी, त्यांत आग्रणी, शाहाजी राजे ॥  
 ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥



मागवा !!!

मागवा !!!

पुणें भारत स्वयंसेवक मंडळामार्फत

प्रसिद्ध झालेले दोन ऐतिहासिक उपयुक्त निबंध.

लेखकः—वि. ल. भावे ( ठाणें )

## अफझलखानाचा वध.



किंमत आठ आणे.

## पाहिस्तेखानाची मोहीम.



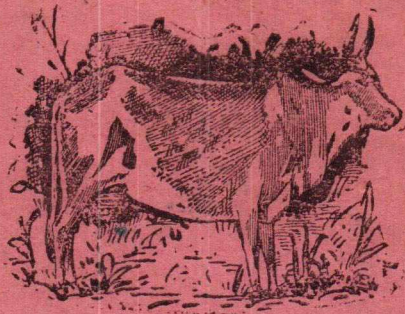
किंमत तीन आणे.

व्यापाऱ्यांस भरपूर सवलत

अवश्य संग्रहणीय ]

[ विद्वानांचे उत्तम अभिप्राय

हे दोन निबंध म्हणजे श्री शिवछत्रपतींच्या अच्चाट धाडसाची, अपूर्व प्रसंगावधानाची, अदृभूत पराक्रमाची व अलौकिक बुद्धिसामर्थ्याची साक्ष पटविणारे पुरावेच होत,



---

प्रकाशक—गो. स. पळसुले.

चिटणीस भारत स्वयंसेवक मंडळ पुणे.

मुद्रक—शंकर नरहर जोशी, चित्रशाळा प्रेस १०२६ सदाशिव पेठ, पुणे.